

**Тема доповіді: Наука адміністративного права в Львівському
університеті 1945 - 1975 рр.**

Аспірант Шпак Н.Р.

Ця тема є актуальною так як історія правової науки на юридичному факультеті Львівського університету має низку прогалин, зокрема малодослідженим є повоєнний період, коли західноукраїнські території увійшли до складу Радянського Союзу. Цю проблематику досліджують побіжно у своїх доробках українські і польські фахівці, зокрема це висвітлювалася у працях таких науковців: Володимир Кахнич, Борис Тищик, Ігор Бойко, Тарас Андрусак, Микола Кобилецький, Василь Нор, Володимир Качмар, а також сучасні польські дослідники Адам Редзік, Магдалена Питер.

Початок формування юридичного факультету у Львівському університеті пов'язують з підписання королем Речі Посполитої Яном II Казимиром привілею про надання «Львівському колегіуму Товариства Ісуса гідність Академії і титул Університету» 20 січня 1661 р., що дозволило викладати тогочасні університетські дисципліни та присуджувати наукові ступені. Саме тоді розпочали діяльність чотири факультети: теологічний, філософський, медичний і так званий юридичний - факультет «обох прав», де викладали римське та канонічне право. У той час навчання відбувалося за програмою єзуїтських шкіл, відповідно факультети не були підрозділами університету в сучасному розумінні, але цей крок вплинув на можливість випускати кваліфіковані кадри у державні та місцеві органи влади.

В свою чергу, факультети у Львівському університеті у сучасному розумінні почали утворюватися лише у 1761 р., після того, як у 1758 році був підтверджений статус Львівського університету. Цьому передувала реформа освітньої системи Ордену єзуїтів на підставі привілею короля Августа III від 18 квітня 1758 року.

Прихід радянської влади спричинив кардинальні зміни в освітньо-науковому процесі на юридичному факультеті. Насамперед зміни полягали в

запровадженні ідейно-політичного виховання в дусі марксизму-ленінізму для усіх спеціальностей.

Період 1939 – 1940 років став переломним у історії Львівського університету. У 1939 році ліквідовано богословський факультет, медичну академію відокремили від університету, створивши Львівський медичний інститут, гуманітарний факультет розділили на факультет філології та історії. Що стосується юридичного факультету, були ліквідовані кафедри римського права, церковного права, комерційного права, статистики та приватного міжнародного права, натомість були створені кафедра колгоспного права, історії права радянських націй, відділ медичного права. 3 січня 1940 року університет було перейменовано на «Львівський національний університет імені Івана Франка». Структура університету, навчальні програми були адаптовані до радянської системи освіти.

Адміністративно-правова наука тоді зосереджувалася на кафедрі Державного права. Станом на 1940 рік перелік дисциплін, які викладали працівники вказаної кафедри, налічував три предмети: Державне право СРСР, Адміністративне право СРСР, Фінансове право СРСР. У складі кафедри був також кабінет адміністративного права.

Проте вже в 1970-х роках на кафедрі державного та адміністративного права викладалися такі курси, спецкурси на денному та заочному відділеннях: «Радянське державне право», «Державне право буржуазних країн та країн що визволились від колоніальної залежності», «Реакційна суть державно-правової ідеології та основних Інститутів буржуазного державного права», «Міжнародне право», «Право міжнародних договорів», «Організація Об'єднаних Націй», «Радянське адміністративне право», «Адміністративна відповідальність в СРСР», «Народний контроль в СРСР», «Радянське фінансове право», «Фінансово-бюджетна діяльність місцевих рад», «Радянське будівництво», «Діяльність місцевих Рад по керівництву соціально-Культурним будівництвом», «Основи адміністративної діяльності органів внутрішніх справ», «Діяльність

місцевих Рад депутатів трудящих в галузі керівництва промисловістю», «Основи науки управління».

Це свідчить про те, що наука видозмінювалася і від потреб суспільства, держави впроваджувалися нові дисципліни, більш вузької спеціалізації.

Говорячи про ідеологічний контроль, варто відмітити такі впливи радянської системи:

1. Розпочалися репресії у кадровій політиці університету. З 1939 року, розпочалися репресії та арешти, які продовжилися у 1945 р. та завершилися звільненнями з роботи та виїздом зі Львова «за власним бажанням» багатьох поляків. У жовтні 1939 р. НКВД заарештували відомих економістів і політиків, професорів Станіслава Грабського та Станіслава Глембінського, першого було звільнено. Затримали головного суддю апеляційного суду у Львові – професора Людвіка Дворжака. Є згадки і про десятки страчених викладачів Університету Яна Казимира у Львові за період 1939 – 1941 рр. Українських передвоєнних фахівців звільняли чи переміщали на нижчі посади. В результаті на їхнє місце часто набирали низько кваліфікованих партійних працівників зі східних регіонів УРСР чи Росії, запрошували нових викладачів, які спеціалізувалися на марксизмі, ленінізмі, політичній економіці, українській та радянській літературі.

Накази про перевірки особової інформації працівників, студентів, доля яких переплітається з Львівським державним університетом. В наказі № 31 від 22 березня 1946 р. декларується, що прийом на роботу, переміщення з посади на посаду може відбуватися лише після відповідного оформлення документів. Контроль за виконанням цього наказу покладено на відділ кадрів, за порушення будуть прийматися суворі міри покарання.

1947 р. через виявлені недоліки в підборі кадрів «без достатнього вивчення їх ділових і політичних якостей» проводився повторний перегляд особових матеріалів по кадрах та оголошувався республіканський конкурс на вакантні посади.

З 1952 р. всім особам, які закінчують ЛДУ, чи вибувають з нього повертаються документи лише після подачі спеціальної довідки Наукової, студентської та кафедральних бібліотек.

У 1970-х роках ситуація була така ж, про що свідчать екзамени кандидатського мінімуму для кафедри державного та адміністративного права: іноземна мова, марксистсько-ленінська філософія та екзамен по спеціальності.

2. Розпочалися великі перевірки літератури, яка знаходилася в сховищах бібліотеки і на кафедрах університету, щоб визначити книги, які можуть знаходитися в загальному доступі за ідейним змістом.

В Науковій бібліотеці ЛНУ Імені Івана Франка (до 1945 р. установа мала назву Фундаментальна бібліотека) спецфонд як відділ офіційно почав існувати з 1948 року. Проте, варто розуміти, що в бібліотеці ЛНУ імені Івана Франка з'явилося неофіційне книгосховище для шкідливої літератури (спецфонд) одразу після встановлення радянського режиму у Львові.

Період 1939 – 1952 рр. відбувалися системні чистки фондів.

Перша така задокументована згадка є в наказі ректора № 26 від 19 березня 1946 р., де вказується, що декани і завідувачі кафедрами негайно повинні впорядкувати бібліотеки всіх кабінетів, вилучити ідеологічно шкідливу літературу та передати її до спецфонду Наукової бібліотеки, провести інвентаризацію в журналі, скласти систематичний каталог, книги які не входять в профіль даної кафедри передати також до бібліотеки. Нагляд за роботою доручили фахівцям з книгозбірні, тому що вони повинні були звернути особливу увагу на шкідливу літературу.

Наступний наказ ректора, який підтверджує окреслену тезу є № 90 від 14 квітня 1948 р. «Про перевірку кафедральних бібліотек Львівського Держуніверситету», де вказується, що працівниками Наукової бібліотеки було проведено перевірку в 39 приміщеннях. Вона показала, що в багатьох кабінетах кафедр не закінчена інвентаризація: французька філологія, історія України і інші; особливо погані справи на юридичному факультеті, де лежали не

розібрані книги. Їхнім розподілом займався студент 1 курсу, який передавав їх на кафедри без жодного обліку.

Окрім того, що цензорський контроль суворо слідкував за вітчизняною та іноземною літературою, котра потрапляла в читальний зал та на абонемент, відбувалося спостереження за студентами, викладачами та іншими читачами бібліотеки.

У 1949 р. посилений контроль за використанням іноземної літератури. Виходили розпорядженням згідно з якими всі ретроспективні іноземні видання, що зберігались у фондах бібліотек, та нові надходження без цензорських значків або списків, підлягали перегляду спеціальною комісією. До завершення перевірки їх видача на вимоги читачів заборонялась.

Для вирішення цих проблем створювалися комісії для нагляду за виконанням наказів, систематизувалися та редагувалися каталоги, здійснювалися відрядження бібліотекарів та керівників підрозділу в Київ, Ленінград та Москву для навчання в цих питаннях.

3. Що стосується безпосередньо адміністративної науки, то варто проаналізувати діяльність кафедри державного та адміністративного права. Основні напрямки роботи: навчально методична робота, ідейно-виховна робота, наукова робота та підвищення ідейно-політичного рівня членів кафедри, громадська робота.

Навчальний процес мав підвищити ідейно-політичну спрямованість, заняття та письмові роботи студентів мали включати найновіші досягнення науки й бути політично насиченими духом наступальної, марксистсько-ленінської ідеології, для постійного контролю ідейно-теоретичного рівня заняття були відкриті та взаємовідвідувалися, план графіків складався на початку кожного семестру. Наприклад, у 1974 році протягом навчального року таких «перевірок» було 21, крім того звертали увагу на заняття усіх погодинників. Завідувач кафедри здійснював окремі візити для контролю, зокрема був присутній під час проведення викладачами кафедри іспитів. Тематика спецкурсів, що викладалися на кафедрі поглиблювала вивчення теорії

марксизму-ленінізму, боротьби проти буржуазної ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму, вивчення практики соціалістичного комуністичного будівництва, найновіших досягнень науки. На засіданнях кафедри здійснювалося обговорення успішності студентів, підсумки залікової екзаменаційної сесії, рівень дисципліни студентів, а також вдосконалення методики читання лекцій, проведення семінарських / практичних занять, переглядали та доповнювали тематику контрольних і курсових робіт відповідно до нових законодавчих матеріалів, практик, досягнень науково-технічної революції, розробка заходів вдосконалення виробничої практики, підготовка до друку методичних посібників з дисципліни кафедри.

Радянська система приділяла велику увагу ідейно-виховній роботі зі студентами. Агітатори кафедри, які зокрема закріплювалися за академічною групою, брали до уваги індивідуальні особливості, нахили, інтереси кожного студента та формували їхній політичний світогляд. В центр пропаганди ставили пропаганду ідей пролетарського інтернаціоналізму, дружби народів, виховання студентів на революційних та бойових традиціях радянського народу, глибокого усвідомлення студентами приналежності до єдиної соціалістичної батьківщини, поваги до всіх націй і народностей, непримиренності до проявів буржуазної ідеології антикомунізму, сіонізму. Вибрані агітатори були відповідальні за рівень та результативність пропаганди, тому вони окремо виділяли студентів, які проживали на квартирах та у гуртожитку. В центрі уваги були побутові умови студентів, старшим агітаторам рекомендували цікавитись батьками студентів.

Діяльність викладачів: обговорення рукописних наукових праць, підручників, дисертацій, авторефератів, які надходять на кафедру для рецензування з інших вузів, наприклад викладачі кафедри рецензували автореферати дисертації А. І. Єр'оміна «Акти місцевих органів народного контролю в СРСР» та А. Д. Бекерської «Правове регулювання спеціальних засобів бюджетних установ», участь у підготовці статей до друкованого

факультетського наукового збірника, участь у конференції ЛДУ, присвяченій підсумкам наукової роботи навчального року.

Підвищували свій ідейно-теоретичний рівень за допомогою вивчення ідеологічної теоретичної спадщини, рішень з'їзду ЦК КПРС, доповідей Л. І. Брежнєва, зокрема проголошеної до 50-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Верховної Ради СРСР, Верховної Ради РС. Свої знання вони використовували в пропаганді політичних і правових знань серед населення, проводячи публічні лекції. Спільно з іншими кафедрами брали участь у всіх політичних і культурних заходах, які проводилися громадськими організаціями університету чи факультету. Крім того проводили лекції за межами навчального закладу серед населення міста Львова та області, до прикладу в плані роботи кафедри згадується школа «Юного правознавця» при Львівському палаці піонерів. Завідувач кафедри доцент В. І. Чушенко виступив з лекцією «Демократичні принципи радянської виборчої системи» для Львівської обласної організації «Знання», згодом з цією ж темою виступ на Львівському радіо. Представники кафедри читали лекції на діючих при Львівському обкомі партії міжобласних курсах по підвищенню кваліфікації партійних і радянських працівників. Протягом навчального року 1973-1974 рр. викладачами кафедри державного та адміністративного права прочитано 86 лекцій, крім того, 9 лекцій на виборчу тематику компанії по виборах Верховної Ради СРСР.

Відрядження працівників. Поїздки у найбільші наукові центри республік (Москву, Київ, Ленінград, Харків тощо) були необхідні для розвитку адміністративно-правової науки, її вивчення, аналізу практичної діяльності центральних державних та місцевих органів влади інших областей республіки. Адже у Львові були відсутні довоєнні нормативні акти та довоєнна радянська юридична література, а також законодавчі збірники інших союзних республік, матеріали та юридична література зарубіжних країн.

Крім досліджень ці поїздки були важливі для радянської системи як спосіб критики реакційної сутності імперіалістичних держав та буржуазної

державно-правової ідеології, як цього вимагає Постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо подальшого розвитку суспільних наук та підвищенню їхньої ролі в комуністичному будівництві». Такі відрядження відбувалися нечасто, один раз в один-два роки на термін 10-15 днів, у зв'язку з тим, що на це виділяли незначні кошти.

Відбувався контроль за самостійною роботою студентів, проводилися колоквіуми, відбувалися обов'язкові консультації та співбесіди, а також здійснювалися відробки по темах семінарських і практичних заняттях з яких студенти отримали незадовільні оцінки.

Для ідейного впливу студенти проходили практику у виконкомках місцевих рад, в органах суду, прокуратури, адвокатури, МВС від 2 до 3 тижнів, після чого захищали її. Виробничу практику проходили на підставі наказу ректора, у 1973 році, наприклад, було 48 студентів. Направляли як у місті Львові так і у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Волинській, Житомирській, Хмельницькій, Закарпатській, Чернівецькій областях. Керівники практики регулювали відвідуваність студентів, контролювали їх роботу, ведення щоденників, проводили наради із практикантами, давали консультації. На місцях виробничої практики студентами керували кваліфіковані працівники відповідних установ. Практика проходила на підставі виробничої програми, яку затверджували Вченою Радою факультету. Для проведення захисту деканат створював комісії, захист відбувався на підставі тих щоденників, які вели, звітів студентів, характеристик, відповідей студентів та ознайомлення з відповідною документацією.

Існував Громадський деканат, в 1972 році його склад нараховував 5 осіб, які були представниками п'яти курсів денного навчання. Він працював на підставі Положення про нього, яке затверджувалося Радою факультету. Громадський деканат планував свою роботу кожного місяця і згідно з планом проводив перевірку відвідування лекцій студентами, з'ясовував причини пропусків лекцій окремими студентами, інформував про це деканат факультету, вносив пропозиції в справі стягнення на студентів, які мали багато пропусків

лекцій без поважних причин. Крім того представники громадського деканату брали участь в комісії деканату по надані студентам стипендії та доводив результати перевірок відвідування лекцій до відому партбюро, комсомольського бюро та профбюро факультету. Регулярно публікували матеріали «Ганьба прогульникам!». Отже, можна сказати, що громадський деканат проводив корисну роботу по підвищенню навчальної дисципліни та навчального процесу на факультеті.

Здійснювався контроль за військовою підготовкою, зі студентами займались військово-патріотичним вихованням. Викладачі військової кафедри читали лекції на військово-патріотичні теми: «Броньовий щит Батьківщини», «Роль освіти в зміцненні оборонної могутності Батьківщини», «Захист Батьківщини - священний обов'язок кожного громадянина», «На варті Батьківщини»; разом зі студентами відвідували музей військ ПрикВО та Залізної дивізії; організовували зустрічі студентів з учасниками війни; проводились екскурсії по місцях бойової слави; студенти брали участь в оформленні фотовітрин та іншої наочної агітації по патріотичному вихованню та залучались до проведення змагань по військово-прикладних видах спорту.

Під час навчальних занять впроваджували технічні засоби. Одні з них, це схеми, їх можна поділити на ті, що використовувалися для визначених тем, та ті, що були прикріпленні до цілих курсів. Підготовлювали схеми викладачі, а виготовляли видавництва. Наприклад, на курсі «Радянське державне право», лекції на денному відділенні, використовували два комплекти схем на тему Суспільний і державний устрій СРСР і УРСР: 1. Політична і економічна основа СРСР. 2. Політична і економічна основа УРСР. 3. Українська РСР у добровільному єднанні з союзними республіками, тощо. Крім схем в 1970-х роках згадуються перші спроби проведення практичних занять в приміщенні криміналістичної лабораторії з демонструванням діапозитивів, демонстрація діафільмів, виготовлення нових посібників, таблиць, схем, які потрібно поєднати зі застосуванням кіно, магнітофонів.

Існував науковий студентський гурток, який був при кафедрі. У 1973 році туди входило 23 учасника, які за навчальний рік провели 13 засідань по науково-дослідній роботі, в їхню діяльність входили випуск бюлетня гуртка, участь в науково студентських конференціях різних університетів країни. Теми доповідей аналізували законодавчу практику державного апарату та вносили пропозиції по вдосконаленню нормативних актів: «Адміністративна відповідальність», «Поняття і стадії законодавчого процесу СРСР», «Адміністративно-правова охорона природи в СРСР», «Адміністративно-правова охорона колгоспної власності», «Правовий статус радянського депутата», «Правові аспекти управління». Ці дослідження позитивно впливали на якість підготовки студентів до практичної роботи, а головне були формою поповнення аспірантського та викладацького складу факультету.

Для заохочення студентів до наукових досліджень робота гуртка неодноразово висвітлювалася в університетській багатотиражці та настінній пресі факультету, на кафедрі оформлявся стенд, присвячений роботі наукового гуртка.

Тематика доповідей студентів на університетській конференції по секції державного та адміністративного права: «XXIV з'їзд КПРС про підвищення ролі Рад депутатів трудящих» студент 2 курсу В. Міщенко, «Права і обов'язки радянських громадян у світлі рішень XXIV з'їзду КПРС» студент 2 курсу А. Данилевич, «Державна влада і особа в СРСР» студент 2 курсу Ю. Бубес, «Союзна республіка» студент 5 курсу Г. Денисенко, «Критика буржуазних вчень про конституцію» студент 5 курсу Н. Федіна, «Законодавчий процес в СРСР, поняття та стадії» студент 2 курсу В. Шаруда, «Поняття і суть радянського громадянства» студент 2 курсу М. Сидорова, «Правове становище постійних комісій Верховної Ради СРСР» студент 2 курсу Д. Бишко, «Основні гарантії діяльності радянського депутата» студент 4 курсу Г. Волянська, «Правове становище радянського депутата» студент 2 курсу М. Турок, «Демократизація організаційно-масової роботи місцевих Рад депутатів трудящих» студент 2 курсу О. Решетняк, «Адміністративний процес в СРСР» студент 4 курсу Є.

Шевчук, «Управління в галузі юстиції» студент 3 курсу В. Юрченко, «Переконання і примус в радянському державному управлінні» студент 3 курсу Л. Киричок, «Поняття договору по міжнародному праву». Готували студенти 2-5 курсів. Теми, як можна побачити, різносторонні, але в рамках радянської ідеології. Затверджувалися вони завідувачем кафедри державного та адміністративного права доцентом В. І. Чушенком.

В 1974 році на кафедрі державного та адміністративного права працювало 8 викладачів, з яких 6 працівників мали вчений ступінь кандидата юридичних наук: В. І. Чушенко, завідувач кафедрою, кандидат юридичних наук, доцент; С. Е. Базилевич, кандидат юридичних наук, доцент; В. В. Преображенська, кандидат юридичних наук, доцент; Г. П. Бондаренко, кандидат юридичних наук, доцент; І. В. Мартянов, кандидат юридичних наук, доцент; І. І. Король, викладач; Л. С. Алексейчик, викладач; Л. В. Бориславський, кандидат юридичних наук, асистент.

Крім того на кафедрі працювало 6 осіб на погодинній оплаті: М. Г. П'янов, начальник Львівської митниці; В. Б. Кройчик, старший інспектор Львівської митниці; В. М. Яхонтов, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту економіки АН УРСР; І. І. Політов, кандидат юридичних наук, доцент кафедри наукового комунізму Львівського політехнічного інституту; А. І. Кам'янський, старший викладач Львівської спеціальної середньої школи міліції МВС СРСР; Г. Г. Кривицький, кандидат юридичних наук.

Ці дані свідчать про те, що на кафедрі працювали викладачі, які мали вищий вчений ступінь і були заслуженими діячами науки, а також практики, які безпосередньо свої знання та вміння використовували для покращення адміністративно-правової науки загалом. Присвоєння вчених звань викладачам, заміщення посад професорсько-викладацького складу відбувалося на засіданнях Ради юридичного факультету, комісія, якої обиралася таємним голосуванням.

Для розвитку юридичної науки загалом, в університеті працювала програма обміну науковцями, це сприяло запозиченням нових методів навчання,

розширенню знань та обміну досвідом, розвитку освіти та підвищенню репутації університету. В 1973-1974 роках були такі візити: кафедру історії та теорії держави та права відвідав доцент університету імені Кюрі-Склодовської в Любліні РЕДЕР, який розповів студентам про організацію юридичних факультетів у ПНР і діяльність громадських організацій студентів; на кафедру кримінального права, процесу і криміналістики були запрошені професор Московського університету Б. О. Галкін, який прочитав лекції з курсу «Суд і правосуддя в СРСР» та професор Харківського юридичного інституту О. Н. Колесніченко, який прочитав лекції з курсу «Радянська криміналістика». З юридичного факультету Львівського державного університету доцент В.І. Калинович відвідав Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка оренда Леніна, де прочитав повний курс лекцій з «Основ римського цивільного права» на денному та вечірньому відділеннях.

Кафедра державного та адміністративного права підтримувала контакти з юридичними факультетами вузів міст: Києва, Мінська, Харківським юридичним інститутом, Інститутом держави і права АН УРСР та іншими, що також мало свій вплив на формування науки.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що репресивні методи радянської влади вплинули на відносно уповільнений розвиток науки, але тим не менш він відбувався і в таких складних історичних умовах. Радянська ідеологія мала вплив на кадрову політику університету, наповнення кафедральних бібліотек та Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка. Основну діяльність влада спрямовувала на ідейно-виховну роботу, для поглиблення вивчення теорії марксизму-ленінізму, боротьби проти буржуазної ідеології. Ці чинники вплинули і на те, що багато вимог покладали саме на викладацький склад, який підвищував свою кваліфікацію поїздками до наукових центрів республік та впроваджував підходи у роботі зі студентами та населенням. Проте незважаючи на ці обставини викладачі мали безпосередній вплив як на адміністративно-правову науку так і на державний апарат, виступаючи консультантами, доповідачами у вищих державних органах. Крім того, впроваджувалися нові

наукові програми, курси, спецкурси; з'являлися і починали використовувати нові технології; студенти активно долучалися до наукової діяльності тощо.